

Мр Јован ЧАВОШКИ

СТВАРАЊЕ ГЛОБАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ: НР КИНА И АФРО-АЗИЈА (1954–1965)*

АПСТРАКТ: Рад настоји да, у главним цртама, представи настанак и развој кинеске спољне политике у односу на новоослобођене земље Азије и Африке током прве две деценије хладног рата, пре свега пратећи кључне процесе и конференције на којима се манифестовала нова глобална улога НР Кине. Рад се, пре свега, ослања на најновију архивску грађу из кинеских, југословенских, совјетских, америчких, британских и мјанмарских архива, као и најрелевантнију светску литературу.

Кључне речи: НР Кина, Азија, Африка, дипломатија, хладни рат

Током највећег дела хладног рата, односи НР Кине са многим водећим земљама Азије и Африке, као и са разноврсним регионалним организацијама које су представљале постколонијални свет, били су један од спољнополитичких приоритета Пекинга у том периоду, а нарочито током деценије којој је посвећен и овај чланак. Иако се после оснивања Народне Републике октобра 1949. нови режим, пре свега, посветио свом непосредном азијском залеђу, спроводећи политику очувања резултата успешне револуције од спољних напада (Кореја), у циљу одбране суверенитета и територијалног интегритета (Тајван и Тибет), истовремено покушавајући и да „извезе“ сопствени револуционарни модел у околне области

* Рад је настао у оквиру пројекта *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници*, (№ 47027), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије. Аутор се посебно захваљује професору Ниу Ђуну (Niu Jun) и „Dongfang lishi xuehui“ на њиховој подршци у истраживањима тема из историје кинеске спољне политике.

(Индокина, Бурма и Малаја), ипак ће односи Кине са афро-азијским земљама временом еволуирати преко граница постављених у овом формативном периоду, док ће њихов садржај постати широк и сложен.

У суштини, КП Кине никада није у потпуности напустила свој програм борбе против империјализма и за ширење социјалистичког друштвеног модела, непрекидно заговарајући те идеје међу новоослобођеним земљама, али су потребе унутрашње модернизације и изградње, као и промењене околности хладног рата, принудиле Пекинг да се прилагоди новим условима и спроведе унутар овог новог оквира другачију спољну политику према земљама Азије и Африке. Све док је идеолошки приступ постојао у позадини, али није доминирао кинеским спољнополитичким дискурсом, дајући предност дијалогу, флексибилности и спремности на компромис, Кина је постизала значајне успехе унутар афро-азијске заједнице, о чему сведочи и светли пример Бандуншке конференције. Међутим, кад год су Кинези давали предност радикализму и идеолошком чистунству, тражећи да се заузму стране, пружи отпор обема суперсилама, подстичући тако бројне поделе међу социјалистичким и афро-азијским земљама, тада је већина кинеских иницијатива наилазила на отпор или игнорисање земаља у развоју, што је условљавало све већу изолованост и немоћ Пекинга на међународној позорници. Најочигледнији пример неуспеха овакве политике јесте и лоше планирана друга афро-азијска конференција у Алжиру 1965, која, узгред буди речено, никада није ни одржана, а њену пропаст пратили су и одласци са историјске сцене неких од најближих кинеских савезника у Трећем свету (Алжир, Индонезија и Гана), што је све било пропраћено и унутрашњим ломовима у самој Кини, какав је био и почетак „Културне револуције”.¹

Када говоримо о кинеској политици међу афро-азијским земљама, незаобилазна је личност кинеског премијера (до 1976) и министра спољних послова (до 1959) Џоу Енлаја, једне од водећих личности политичког света постколонијалних земаља и главних

¹ О новим истраживањима односа идеологије и кинеске спољне политике у контексту односа са земљама Трећег света видети: Chen Jian, „Bridging Revolution and Decolonization: The Bandung Discourse in China’s Early Cold War Experience”, *Connecting Histories: Decolonization and the Cold War in Southeast Asia, 1945–1962*, Christopher E. Goscha, Christian F. Ostermann (eds), (Washington, Stanford: Woodrow Wilson Center Press, Stanford University Press, 2009), str. 137–171.

архитеката тзв. *афро-азијског покрета*. Он је био спретан и мудар дипломата, способан политичар, који је успео да несметано проведе Кину кроз све фазе њених односа за нацијама Азије и Африке, лично учествујући у свим главним дешавањима, оставивши тако дубок печат на многе од лидера земаља у развоју, зидајући мостове који су успели да извуку Кину из спољнополитичке изолације и отворе нову епоху у историји њених спољних односа. Његов очигледни лични шарм, спремност на дијалог, компромис и проналажење узајамно прихватљивих решења, као и флексибилност у приступу саговорнику, омогућили су му да изгради снажне личне односе са многим државницима Трећег света, чиме је директно помогао изласку Кине из изолације и активирању тих земаља (Сукарно, У Ну, Сиханук, Нкрумах), одржавању позитивне слике Кине у одређеним регионима (Насер) или је одложио неминовни конфликт за одређени период (Нехру). Међутим, исто тако, не би требало ни заборавити да је Џоу радио и по директивама и под утицајем Мао Цедунга, који је увек имао последњу реч у свим државним пословима и обликовао је постулате кинеске спољне политике, чиме је успоставио чврсте оквире у којима су деловале кинеске дипломате.²

Када је руководство КП Кине дошло на власт 1949, његов поглед на афро-азијски свет у настајању углавном је био обликован претходним револуционарним искуством, чврстим идеолошким ставовима, као и политичком стварношћу скоро окончаног грађанског рата. Победа револуције у Кини заиста је представљала велики догађај у историји народноослободилачких покрета у Азији, као и у историји међународног радничког покрета. Од самог почетка, Мао Цедунг је врло добро знао какав је огроман утицај победа КПК имала на непосредне кинеске суседе, нарочито на оне који су се још увек борили за слободу или су већ имали снажне комунистичке партије на терену које су могле тражити кинеску подршку и савет. У то време се озбиљно размишљало да се у Пекингу успостави азијски коминформ, нека врста азијског огранка светске антиимперијалистичке борбе, који би се посветио пружању конкретне материјалне и политичке подршке народноослободилачким покретима у непосредном суседству. Током сусрета Стаљина и Маоа (децембар 1949. – фебруар 1950) било је прећутно усаглашено да

² Видети: Kuo-kang Shao, *Zhou Enlai and the Foundations of Chinese Foreign Policy* (New York: St. Martin's Press, 1996), str. 211–237.

Кина преузме на себе азијско крило борбе против империјализма и својим искуством и материјалном помоћи помогне комунисте у окружењу.³

Иако пројекат азијског коминформа никада није реализован, због Стаљиновог оштрог противљења и његове жеље да има директнију контролу над КПК, Пекинг је, ипак, испунио свој револуционарни дуг активно подржавајући борбу Вијетмина против Француза у Индокини, шаљући ратне добровољце да спасавају севернокорејски режим од америчке офанзиве, као и одржавајући интензивне везе са комунистичким покретом у Бурми и Малаји. Како је то једном приметио Лиу Шаоћи, други човек КПК, револуционарна борба је била једини начин да пролетаријат дође на власт у свим овим земљама, а пут кинеске револуционарне борбе био је звезда водиља за такве покрете.⁴ Кинески, стриктно идеолошки приступ новоослобођеним земљама у Азији видео се и током сусрета Стаљина и Џоу Енлаја септембра 1952, када је кинески премијер закључио да су земље као што су Индија и Бурма, које су тек недавно стекле независност, још увек под империјалистичком доминацијом и да их воде реакционарни кругови који су непријатељски настројени према Кини, па и Совјетском Савезу.⁵

Под утицајем Маове „теорије о средишњој зони“, која се формирала током година грађанског рата (1946–1947), КПК је целокупан афро-азијски свет, заједно са великим деловима Европе, видела као једну велику „средишњу зону“ јасно позиционирану између супротстављених сила Сједињених Држава и Совјетског Савеза. По овој теорији, Кина је стајала у самом центру те зоне где би се, у догледно време, догодила одлучујућа борба између „демократских“ и „реакционарних“ снага у свету, чиме би се судбина биполарног света решила кроз одлучујућу борбу између слободарских народа „средишње зоне“, предвођених Кином, са једне

³ Видети: Shen Zhihua, „Mao Zedong and the Asian Cominform: Leadership Transfer in the Asian Revolution“, рад представљен на конференцији *Mao's China, Non-Communist Asia, and the Global Setting, 1949–1976*, University of Hong Kong, фебруар 2012. г.

⁴ Видети: *Jianguo yilai Liu Shaoqi wengao*, том 1 (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2005), str. 50–51, 176–177.

⁵ Видети: „Conversation between Stalin and Zhou Enlai“, September 3 1952, *CWIHP Bulletin* 6–7 (winter 1995/1996), str. 14–17.

стране, и америчких империјалиста, са друге стране.⁶ Према томе, на основу оваквих размишљања, неминовна кинеско-америчка конфронтација представљала је једну од највећих супротности биполарног поретка, а Пекинг је тако стајао на челу свих потлачених народа колонијалног света. Кинеска интервенција у Корејском рату и слање војних инструктора у Индокину, који су кључно допринели победи Вијетмина, јасно су указивали на овакву тенденцију и истицали су водећу улогу Кине у многим дешавањима у афро-азијском свету.⁷

Међутим, пат-позиција у Кореји, очигледна потреба да се оконча конфликт у Индокини пре директне америчке интервенције, преко потребни предах да се спроведе економска обнова Кине, као и корените промене у Москви после Стаљинове смрти, све је то допринело да се кинеско руководство врати својим првобитним идејама уједињеног политичког фронта, борбе за мир, разоружање и свеобухватну сарадњу, без обзира на идеолошке разлике, чиме је и приступ азијским суседима претрпео радикалне промене. Само неколико месеци од Стаљинове смрти, Џоу Енлај је нагласио да се, осим социјалистичког лагера који води активну борбу за мир, многе капиталистичке земље и земље под западном доминацијом противе америчким ратним напорима и припадају „фронту мира“. Због тога је он почео да заговара политику стварања пријатељских односа са таквим земљама, нарочито онима у Азији, борећи се тако за мир и одржавајући те народе ван западних војних савеза.⁸ Смањивање тензија и промовисање мира показали су се као најпродуктивнија спољнополитичка стратегија међу народима Азије и Африке, што је великом дипломатском вештином демонстрирао Џоу Енлај током Женевске конференције о Кореји и Индокини 1954. године.⁹ На основу овог новог политичког курса, несврстаност, раније посматрана као чисти опортунизам, сада је постала легитимни приступ међународним односима, док су главне несврстане земље, као што су Индија, Бурма и Индонезија, постале кључни савезници у

⁶ Видети: *Mao Zedong xuanji*, том 4 (Beijing: Renmin chubanshe, 1991), стр. 1192–1193.

⁷ Видети: *Jianguo yilai Liu Shaoqi wengao*, том 1, стр. 160–169.

⁸ Видети: *Zhou Enlai waijiao wenxuan* (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1990), стр. 52–54, 59.

⁹ Видети: Shu Guang Zhang, „In the Shadow of Mao: Zhou Enlai and New China’s Diplomacy“, Gordon A. Craig, Francis L. Loewenheim (eds), *The Diplomats, 1939–1979* (Princeton: Princeton University Press, 1994), стр. 359–361.

напорима да се створи „зона мира“ кроз колективну безбедност и узајамно ненападање.¹⁰

Већ у јулу 1954. Мао Цедунг је дао инструкције кинеским дипломатама да заговарају политику која би довела до стварања „зоне мира у југоисточној Азији... потписивању уговора о ненападању или колективног мировног уговора... који би могли да изолују или поделе САД“, што би се сматрало као кинески одговор са америчку иницијативу стварања војног пакта SEATO у јесен те исте године.¹¹ Кинески планови да придобију на своју страну азијске неутралце, као и да забију клин између САД-а, Велике Британије и Француске око питања мира и безбедности у Азији, постали су централни део напора Пекинга да очува независност својих суседа и подрије субверзивне активности западних сила у непосредном окружењу.¹² Током сусрета са високом делегацијом британске Лабуристичке партије, Мао Цедунг је даље елаборирао своју „теорију средишње зоне“ коју је сада проширио како на бивше колоније тако и на неке капиталистичке земље, као што су Британија, Јапан и Западна Немачка, које су такође улазиле у ову нову, проширену „средишњу зону“ над којом је САД намеравао да успостави своју политичку, економску и војну доминацију, док би се истовремено жестоко супротстављао напорима совјетско-кинеског блока. На тај начин је ова теорија добила своје ново рухо, обухвативши не само колонијалне и полуколонијалне народе, као што је раније био случај, већ и све новоослобођене народе, као и неке капиталистичке земље, са намером да их мобилише у будућој конфронтацији са САД-ом или их барем неутралише у било каквом будућем сукобу.¹³

У кинеским очима, постколонијалне земље Азије и Африке делиле су са Кином две кључне заједничке карактеристике. Оне су све биле жртве империјалистичке и колонијалне потлачености и желеле су да спроводе политику мира, сарадње и развоја. Џоу Енлај је исправно закључио да су ово две фундаменталне слич-

¹⁰ Zhongguo waijiaobu dang'anguan (Архив МИП-а НР Кине, даље ZWD), danghao 203-00005-06, Мишљење о потписивању споразума о ненападању у југоисточној Азији, 13. јун 1954.

¹¹ Видети: *Mao Zedong zhuan 1949–1976*, том 1 (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2003), str. 562–563.

¹² ZWD, 203-00007-01, Џоу Енлај прихвата позив да посети Бурму, 23. јун 1954.

¹³ Видети: *Mao Zedong waijiao wenxuan* (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1994), str. 159.

ности које су свако приближавање између Кине и ових нација чиниле итекако остварљивим. Кинеска страна се, у почетку, концентрисала на Индију и Бурму, два најближа суседа, несврстане оријентације, који су, исто тако, били суштински заинтересовани да поправе своје односе са Пекингом.¹⁴ Заједничко истицање „Пет принципа мирољубиве коегзистенције“, које је Џоу увео у кинеско-индијски политички дискурс, омогућило је да обе земље превазиђу све разлике и постигну договор око статуса Тибета, чиме су отвориле нову епоху сарадње у међусобним односима.¹⁵ Док је непосредни кинески интерес био да придобије на своју страну што више кључних несврстаних земаља и тиме онемогући њихово приближавање западним силама, дотле је Нехру, са своје стране, непрекидно промовисао политику укључивања Кине у међународну заједницу и обавезивања Пекинга да активно подржава регионални мир и стабилност. Ово је било у складу са Нехруовим ставовима да целокупна Азија буде укључена у једну „зону мира“, где би се, споразумно и на миран начин, решавали сви проблеми и промовисала регионална сарадња, а потом би овај модел могао да се примени и на остатак света.¹⁶

Конструктивна сарадња између Пекинга и Њу Делхија током саме Женевске конференције, као и Нехруов позив да Џоу посети Индију, учињен у паузи заседања овог скупа, директно су омогућили да кинески премијер крајем јуна 1954. оствари своју прву посету Индији и Бурми. Као што је нагласио у поверљивом писму ЦК КПК, Џоу је јасно указао да је циљ ове посете да се промовише „рад на азијском мировном уговору и води борба против америчке завере стварања агресивног пакта у југоисточној Азији“.¹⁷ Из забелешки о разговорима које је Џоу имао са Нехруом и У Нуом очигледно је да се кинески премијер итекако потрудио да код својих саговорника развеје било какве сумње у односу на стварне кинеске намере, као и да активно промовише принципе мирољубиве коег-

¹⁴ Више о значају кинеске политике мирољубиве коегзистенције према различитим земљама Трећег света видети у: Sophie Richardson, *China, Cambodia, and the Five Principles of Peaceful Coexistence* (New York: Columbia University Press, 2010), str. 5–20.

¹⁵ Видети: Wang Junyan, *Da waijiaojia Zhou Enlai* (Beijing: Jingji ribao chubanshe, 1998), str. 61–68.

¹⁶ Архив внешней политики Российской Федерации (даље АВПРФ), фонд 0100, опись 526, папка 494, листы 1–11, О успостављању зоне мира у Азији, 6. јул 1959.

¹⁷ ZWD, 203-00005-01, Циљ и план Џоу Енлајеве посете Индији, 22. јун 1954.

зистенције као фундамент добрих билатералних односа.¹⁸ Многи западни посматрачи су несумњиво закључили да је посета кинеског премијера, у доброј мери, утицала на чврсту одлуку Индије и Бурме да одбију учешће у било каквим западним одбрамбеним пактовима.¹⁹ Међутим, прави резултат свих ових сусрета дошао је тек у октобру и децембру исте године када су индијски и бурмански премијер, по први пут, посетили Кину и имали конструктивни дијалог са Мао Цедунгом и другим кинеским руководиоцима о многим билатералним и међународним питањима, добивши тако, још једном, додатне гаранције у вези са добросуседским односима.²⁰ Поред тога, Нехру је утицао и на многе друге азијске и афричке лидере, као што је то био случај са Насером, да нормализују односе са Пекингом и заузму конструктиван став према Кини.²¹

Ипак, један од најконкретнијих резултата свих ових контаката била је отворена спремност Кине да учествује на предстојећој азијско-афричкој конференцији у Бандунгу, док су Индија и Бурма биле изузетно заинтересоване да Кина буде присутна на овом значајном скупу. Када се крајем априла 1954. пет азијских премијера (Индија, Индонезија, Бурма, Цејлон и Пакистан) сусрело у Коломбу како би прелиминарно дискутовали о сазивању азијско-афричке конференције, Нехру је, заједно са У Нуом, од самог почетка заговарао кинеско учешће у овом догађају, као и што бржи пријем НР Кине у УН и изградњу добросуседских односа са Пекингом, без обзира на снажан пакистански и цејлонски отпор.²² Када су се азијски премијери поново срели у јануару 1955. у Богору, у Индонезији, Нехру и његов бурмански колега опет су заузели чврсту позицију у односу на ово питање, чак условивши сопствено учешће повољним решењем овог проблема, и тиме су успели да

¹⁸ ZWD, 203-00006-01, Забелешка о разговорима Нехру – Џоу Енлај, 26. јун 1954; 203-00007-03, Забелешка о разговорима У Ну – Џоу Енлај, 28. јун 1954.

¹⁹ The National Archives (даље ТНА), Foreign Office (даље FO) 371/112002, Телеграм британске амбасаде у Бурми, 7. јул 1954.

²⁰ Видети: *Mao Zedong waijiao wenxuan*, str. 163–173, 177–191. Током ове посете Нехру је успео да издејствује посету генералног секретара УН-а Дага Хамаршелда Пекингу, како би се отворено разговарало о ослобађању америчких пилота који су у Кини били осуђени за шпијунажу.

²¹ ZWD, 107-00008-05, Контакти између Кине и Египта пре дипломатског признања, фебруар–април 1955.

²² National Archives of Myanmar (даље NAM), досије 15/3 (3), број 081, Записници са конференције азијских премијера у Коломбу, април–мај 1954. Иначе, треба рећи да је Нехру оправдао учешће Кине на предстојећој конференцији југословенским искуством, када се једна комунистичка земља отргла од совјетске контроле и успоставила конструктивни однос са капиталистичким светом.

издејствују присуство Кине као једне од главних делегација на конференцији.²³

Када је две недеље касније индонезански премијер Али Сastroамиђојо послао званични позив у Пекинг, кинеска страна је одмах отпочела интензивне припреме за учешће на скупу у Бандунгу, видевши у томе драгоцену прилику да се коренито поправи слика Кине у свету, прошири кинески утицај међу азијским и афричким земљама, придобије разумевање тих земаља за политику према тајванском питању, као и да се нормализују економски и политички односи са великим бројем земаља.²⁴ Не треба заборавити да је ово био први велики међународни скуп на коме нису присуствовале велике силе. Иако је, интерно, Кина још увек гледала на индонезанске домаћине као на „резервну снагу империјализма“ у Азији, кинеско руководство је већ тада схватило шири регионални потенцијал и општи значај Џакарте у својим спољнополитичким плановима, како се то већ догодило почетком 60-их година.²⁵ Уз то, кинеско учешће у Бандунгу је постало једно од главних преокупација америчке спољне политике, која је гледала на ово питање као на покушај субверзије америчких интереса у Азији, тако да су предузете мере да се сви прозападни учесници (Филипини, Тајланд, Иран, Турска) супротставе свим кинеским иницијативама.²⁶

На путу ка Бандунгу, Џоу Енлај је направио кратак предах у Рангуну, где се сусрео са лидерима неколико азијских и афричких земаља (Бурма, Индија, Египат, Авганистан, Вијетнам). Током ових разговора, кинески премијер је јасно нагласио да је његова земља спремна да конструктивно сарађује са свим осталим учесницима, активно промовишући дух мирољубиве коегзистенције и борбе против колонијализма, заједнички трагајући за свим оним што је повезивало све ове народе, а избегавајући дискусију о контроверзним идеолошким и политичким питањима.²⁷ Џоу је у Рангуну успоставио врло блиски лични однос и са Насером, са којим је

²³ National Archives and Records Administration (даље NARA), Record Group (даље RG) 59, 670.901/1-255, Телеграм америчке амбасаде у Индонезији, 3. јануар 1955.

²⁴ ZWD, 207-00004-01, План да се учествује на азијско-афричкој конференцији, 5. април 1955.

²⁵ ZWD, 102-00055-02, Ситуација у Индонезији и перспективе, 25. фебруар 1956.

²⁶ NARA, RG 59, 670.901/2-2555, Циркуларни телеграм Стејт департамента, 25. фебруар 1955.

²⁷ Видети: *Zhou Enlai nianpu*, tom 1, str. 464.

разговарао о кинеском чланству у УН-у, успостављању пуних дипломатских и економских односа између две земље, као и о снабдевању Египта кинеским и совјетским оружјем.²⁸ Чим су сви делегати стигли у Индонезију, већ на самом почетку је било очигледно да ће, уз свесрдну подршку Нехруа и У Нуа, Џоу Енлај постати централна личност овог догађаја.²⁹

Иако се суочио са оштром опозицијом извесних земаља, чланица западних пактова, као и самог Цејлона чији је премијер Џон Котелавала оценио комунизам као још једну врсту колонијализма, кинески премијер је показао изузетно висок степен дипломатске вештине, која му је омогућила да постепено утиша дисонантне тонове, превазиђе поделе између блоковских и ванблоковских земаља и тако постигне консензус око завршног коминикеа.³⁰ Сви присутни су високо оценили његове личне способности, нарочито истичући његове напоре да увек представи оне факторе у кинеској спољној политици које нико није могао да аргументовано нападне, док је често координисао све акције са Нехруом, који је наступао и као портпарол кинеских ставова у контроверзним ситуацијама.³¹ Поред његовог елегантног дипломатског стила који је обележио читав скуп, Џоу Енлај је тада успео да закључи и споразум са Индонезијом о двојном држављанству и да пошаље умирујући сигнал свету да је Пекинг спреман на дијалог са Вашингтоном око смањења тензија у Тајванском мореузу.³²

У свом чувеном говору на Бандуншкој конференцији Џоу је елоквентно представио основе кинеске политике према азијским и афричким земљама: „Кинеска делегација је дошла овде да тражи заједничке основе, а не да ствара поделе. Да ли постоји разлог да сматрамо да има нешто заједничко међу нама? Да, постоји. У модерној историји највећи број азијских и афричких земаља је патио и још увек пати од несрећа колонијализма... Одбацивши такву несрећу и патње колонијализма ми можемо тражити заједничко

²⁸ Видети: Mohamed Heikal, *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East*, (New York: Harper & Row, 1978), str. 57–59.

²⁹ ZWD, 207-00015-01, Сустрети Џоу Енлаја са Нехруом и У Нуом током Азијско-афричке конференције, 16. април 1956.

³⁰ Видети: *Zhou Enlai zhuan*, том 3 (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), str. 1171–1176.

³¹ Дипломатски архив МСП Србије (даље ДАСМИП), Политичка архива (даље ПА), 1955, ф-54, 49047, Телеграм југословенске амбасаде у Бурми, 16. мај 1955.

³² NARA, RG 59, 670.901/5-455, Телеграм америчке амбасаде у Индонезији, 4. мај 1955.

тле, можемо се лако упознати и поштовати једни друге, можемо се солидарисати и помоћи једни другима, а не да сумњамо једни у друге или да се међусобно плашимо или да одбацујемо једни друге и сукобљавамо се... Ми морамо признати да међу нашим, азијским и афричким, земљама има разлика у идеологији и друштвеном систему. Али, то не може да нас спречи да тражимо оно што је заједничко и што нас уједињује. Обе ове групе (комунистичке и националистичке земље) ослободиле су се колонијалне власти и настављају своју борбу за потпуно ослобођење. Да ли постоји било који разлог да не можемо да разумемо и уважавамо једни друге, да пружимо једни другима саосећање и подршку? Пет принципа итекако могу да постану основа за успостављање пријатељства, сарадње и добросуседских односа међу нама."³³ Како је то правилно закључио један југословенски посматрач у Бандунгу – „Кина води једну своју политику, то није нека сателитска светска политика, већ је то кинеска политика, али је једна од првих тачака те политике савез и сарадња са Совјетским Савезом“.³⁴

Конференција у Бандунгу постала је велики успех за кинеску политику мирољубиве коегзистенције, али је постала и позорница на којој је у целом свету промовисан Џоу Енлај као прихватаљиво лице кинеске спољне политике. Његова вештина постала је окидач брзе експанзије дипломатских и економских односа са низом азијских и афричких земаља.³⁵ За мање од три године од Бандунга, Кина је успоставила односе са Непалом, Египтом, Сиријом, Камбоџом, Цејлоном и Ираком. При том, Пекинг је закључио низ трговинских уговора и пружио је економску и техничку помоћ (машине, фабричка опрема, грађевински материјал, хемијски производи итд.) многим афро-азијским земљама, одржавајући трговинске односе са њих 54. Све до краја 1960. Кина је давала повољне зајмове (2,5% камате, 10 година грејс период), али често и грантове, Индонезији, Камбоџи, Бурми, Непалу, Цејлону, Египту, Јемену и Гвинеји у износу од 150 милиона америчких долара.³⁶ Пошто је Кина давала најповољније услове за кредите и зајмове, често пружајући и грантове, док је техничко особље слала о свом

³³ Видети: *Zhou Enlai waijiao wenxuan*, str. 121–125.

³⁴ Архив Југославије (даље АЈ), фонд 837, Кабинет председника Републике (даље КПР), I-4-е, Бандуншка конференција.

³⁵ Видети: Wang Junyan, *Da waijiaojia Zhou Enlai*, str. 90–95.

³⁶ АВПРФ, ф. 100, оп. 48, п. 203, д. 37, л. 95–97, Економски односи Кине и неразвијених земаља Азије и Африке, 24. фебруар 1961.

трошку у земље у развоју, оваква политика почела је да ствара економске проблеме за земље совјетског блока и Југославију, јер су оне пружале своју помоћ под мање повољним финансијским условима од кинеских.

Што се тиче односа са одређеним земљама после Бандуншке конференције, успостављање дипломатских односа са Египтом маја 1956. сматрало се за велики продор кинеске политике међу арапским земљама, пре свега јер су обе стране већ одржавале интензивне трговинске односе.³⁷ Насерова одлука да призна Пекинг и нормализује односе са НР Кином била је подстакнута жељом да се избегне позиција у којој би Египат постао монета за поткусуривање у дипломатским договорима Истока и Запада, чиме би изгубио значајан извор за набавке савременог наоружања. Према томе, снажни односи са Кином повећали би притисак на Москву, проширили би се војни контакти унутар социјалистичког лагера, чиме би се обезбедили алтернативни извори за набавке оружја, а који не би били подложни било каквом ембаргу на оружје УН-а. Тако се Кина показала као пожељна алтернатива у отпору притисцима и уценама суперсила.³⁸

Пекинг је, исто тако, доказао свој антиимперијалистички карактер када је отворено подржао Насерову одлуку да национализује Суецки канал, обећававши му директну финансијску помоћ наместо замрзнутих египатских средстава у британским и француским банкама.³⁹ Када је дошло до тројне израелско-француско-британске агресије на Египат крајем октобра 1956, Кина је оштро осудила војну интервенцију, организоване су бројне демонстрације широм земље као подршка Египту, обећани су и добровољци, док је одмах пружена финансијска помоћ у износу од 20 милиона швајцарских франака. Исто тако, Џоу Енлај је непрестано саветовао Насера да изнесе свој случај пред УН, пошто је тамо сигурно уживао неподељену подршку афро-азијских и социјалистичких земаља и тиме му је био загарантован успех у јавној осуди акција империјалиста.⁴⁰

³⁷ ZWD, 107-00049-01, Кинеска трговинска делегација посетила Египат, 17. март 1956.

³⁸ ZWD, 107-00060-01, Успостављање дипломатских односа између Кине и Египта, 18. мај 1956.

³⁹ ZWD, 107-00048-03, Реакција на британске, америчке и француске економске санкције Египту, август-септембар 1956.

⁴⁰ ZWD, 107-00057-05, Кинеска подршка Египту у отпору британско-француској војној интервенцији, новембар 1956.

Поред Египта, у овом периоду Кина је успоставила и врло блиске односе са Индонезијом и њеним председником Ахмедом Сукарном. Само два месеца после Бандунга одиграла се прва посета једног иноднежанског премијера Кини. Ова посета је била обележена узајамном жељом да се унапреде политички и економски односи између две земље, као и да се коначно реши питање статуса прекоморских Кинеза у Индонезији.⁴¹ Међутим, Сукарнова посета Пекингу октобра 1956, непосредно после његовог боравка у Совјетском Савезу, Источној Европи (укључујући и Југославију) и Сједињеним Државама, као и сусрети са Маом и другим руководиоцима, оставили су дубок утисак на индонезжанског председника. Он је нарочито био импресиониран револуционарним жаром у кинеским масама, као и отвореним ентузијазмом кинеског руководства у постизању социјалистичке изградње. Ово је итекако утицало на Сукарнове идеје о политичкој контроли и изградњи социјализма, што је постепено омогућило да КП Индонезије добије несразмерно велики утицај у државном одлучивању, пре свега због свог чврстог залеђа у Пекингу.⁴²

Када је 1957–1958. САД, уз подршку националистичких власти на Тајвану, предузео замашну тајну операцију против Сукарна, како би га оборио и довео на власт лојалне официре, Кина, совјетски блок и Југославија су одмах пружили значајну дипломатску, економску и војну подршку Џакарти.⁴³ Са своје стране, Пекинг је послао наоружање у вредности од 20 милиона америчких долара, војни инструктори су пребачени у Индонезију да руководе гушењем побуне, Џакарта је одмах добила зајам од 36 милиона америчких долара, док је Радио Пекинг непрекидно емитовао емисије подршке Сукарновој влади.⁴⁴ Иако су кинески званичници били свесни да Индонезија још увек није била спремна да се ексклузивно ослони на њихову земљу, они су били убеђени да је тачка без повратка у индонезжанској борби против империјализма већ била

⁴¹ ДАСМИП, ПА, 1955, ф-25, 49017, Телеграм југословенске амбасаде у Индонезији, 30. јун 1955.

⁴² ДАСМИП, ПА, 1956, ф-34, 418207, Телеграм југословенске амбасаде у Кини, 23. октобар 1956.

⁴³ Видети: Ragna Bøden, *Die Grenzen der Weltmacht: Sowjetische Indonesienpolitik von Stalin bis Brežnev* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006), str. 197–209.

⁴⁴ ZWD, 105-00366-01, Разговори између кинеског заменика министра спољних послова Џанг Ханфуа и индонезжанског амбасадора, 26. мај 1958.

пређена.⁴⁵ Неспретна западна субверзивна делатност у великој мери је ишла на руку кинеским ставовима.

Упркос свим овим почетним политичким и економским успесима у односима са бројним афро-азијским земљама, конкретни резултати „духа Бандунга“, генерално посматрани као значајна промена у кинеској политици, у ствари су били део старог револуционарног дискурса који је тражио ново окружење како би се манифестовао. Уопштено говорећи, мирољубива коегзистенција је служила као кључни сегмент „нове“ револуционарне стратегије која је подразумевала директан прелазак од „фронта мира“ у прошлости до „антиимперијалистичког фронта“ будућности, где би антиколонијална борба представљала доминантан начин постизања ових циљева.⁴⁶ При томе, кинеска политика је вешто применила концепт мирољубиве коегзистенције само на новоослобођене и социјалистичке, али не и на империјалистичке земље, пошто са њима „нема мирољубиве коегзистенције, већ само хладноратовске коегзистенције“.⁴⁷

Оваква директна оцена улоге несврстаних земаља била је већ присутна уочи саме Бандуншке конференције када их је Лиу Шаоћи, интерно, окарактерисао као нације које желе добре односе са Кином и Совјетским Савезом, залажу се за мир, боре се против рата, али још оvek одржавају односе са бившим господарима, траже компромис са империјалистима, желе да извуку корист од обе стране у хладном рату, што је све чинило њихову несврстану позицију слабом и неуверљивом.⁴⁸ Ово јасно указује да никад није дошло до суштинских промена у погледу на свет из Пекинга, упркос свим ранијим дешавањима, али су зато тактичке промене у спољној политици заиста биле значајне и јасно видљиве.

Отпочињање процеса дестаљинизације у Совјетском Савезу и лагеру, као и паралелни процес либерализације без преседана у Кини, принудили су Мао Цедунга да привремено заузме помирљив став и повуче се у страну. Али, чим су избили немири у Пољској и

⁴⁵ ZWD, 105-00867-01, Спољна политика Индонезије од трансфера суверенитета (1949–1958), 1. септембар 1958.

⁴⁶ Видети: *Mao Zedong waijiao wenxuan*, стр. 403–413.

⁴⁷ Видети: Yang Kuisong, *Zhonghua renmin gongheguo jianguo shi*, том 2 (Nanchang: Jiangxi renmin chubanshe, 2009), стр. 219.

⁴⁸ Российский государственный архив новейшей истории (даље РГАНИ), ф. 5, оп. 30, д. 120, л. 136–138, Извештај Хрушчову о кинеско-индијским односима, 12. новембар 1955.

револуција у Мађарској, Мао је схватио да је његова идеолошка позиција била исправна, док су Совјети направили бројне грешке које су и довеле до оваквих нежељених померања у лагеру.⁴⁹ Ово је био тренутак када је Кина одлучила да постане идеолошки тумач и посредник у односима унутар лагера, предводник народа Азије и Африке, прва линија борбе против империјализма, активно промовишући ново тумачење политике мирољубиве коегзистенције, што је све већ било очигледно јануара 1957. током Џоу Енлајеве шатл-дипломатије у СССР-у, Пољској и Мађарској.⁵⁰

У септембру 1957, током разговора са једном чехословачком делегацијом, Мао је указао на већ постигнуто чврсто јединство између социјалистичких земаља и земаља Азије, Африке и Латинске Америке, тако да је требало да се „боримо против њих (западних земаља), а не да се трудимо да зидамо односе са њима“.⁵¹ У суштини, на основу кинеских тумачења, земље Азије и Африке су држане за националистичку резерву социјалистичког лагера у борби против супарничког блока, док су Кина и све ове земље заједно стајале у самом центру Маове „средишње зоне“, спремне на одлучујући обрачун.⁵² Совјетско оклевање по питању мирне транзиције и револуционарне борбе, као и амерички агресивни иступи у Азији и на Блиском истоку (Тајван, Индонезија, Либан, Ирак), гледано из перспективе Пекинга, указивали су на то да се одиграла историјска транзиција снага и да су Кина и земље у развоју чиниле централни део тог светског процеса, као што је то истакао Мао Цедунг током свог другог боравка у Москви новембра 1957.⁵³

У тренутку када су велика превирања обухватила простор Источне Европе и Блиског истока, Кина се осетила позваном да предузме хитне мере како би успоставила јединство социјалистичких и афро-азијских земаља у време кризе. Стога је крајем 1956. Џоу Енлај отишао у посету низу азијских земаља (Вијетнам, Камбоџа, Бурма, Индија, Пакистан, Авганистан, Цејлон и Непал)

⁴⁹ Видети: *Mao Zedong zhuan 1949–1976*, том 1, стр. 507–544.

⁵⁰ Видети: Shen Zhihua, „Zhongguo xuanfeng: Zhou Enlai 1957 nian 1 yue de chuan-suo waijiao jiqi yingxiang“, *Ershiyi shiji Zhou Enlai yanjiu de xin shiye*, том 2, Yu Xing (ed.), (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2009), стр. 1032–1054.

⁵¹ Видети: *Mao Zedong waijiao wenxuan*, стр. 288.

⁵² Видети: *Jianguo yilai Mao Zedong wengao*, том 7, (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1992), стр. 384–385.

⁵³ Видети: *Mao Zedong zhuan 1949–1976*, том 1, стр. 723–761.

како би се регулисали сви потенцијани проблеми и интензивирала сарадња између две стране.⁵⁴ Нажалост, у овом тренутку дошло је до првог отвореног размимоилажења између Нехруа и Џоуа око нерешеног питања границе, које су обе стране посматрале на другачији начин, затим око контроверзне посете Далај-ламе и Панчен-ламе Индији, када су се појавиле индиције да би два религиозна лидера одбила повратак у Кину, па све до совјетске политике у мађарској кризи и кинеске критике југословенских ставова према истим догађајима.⁵⁵ Нехру је био убеђен да ће Џоу донети повољније ставове после посете земљама Источне Европе, али је био непријатно изненађен идеолошком ригидношћу кинеских изјава и њиховом чврстом одбраном блоковских позиција.⁵⁶

Руководиоци у Пекингу били су уверени да је постојала повезаност између немира у Источној Европи, војних интервенција у Азији и Африци, те да су офанзивни дух и изјаве империјалиста јасно указивали на потребу да се редефинише приступ лагера светским дешавањима. Кина је била спремна да све поведе у том правцу. Одмах по повратку у Кину, а пре свог пута у Европу, Џоу Енлај је окупио све амбасадоре социјалистичких земаља и представио им своје виђење везе између империјалистичке субверзије у Европи и Азији, нарочито у Мађарској и на Тибету, оптужујући неке индијске званичнике да су подстицали Далај-ламу на неодговорне потезе и да су допуштали да амерички обавештајци несметано делују са индијске територије против Кине. Између осталог, кинески премијер је рекао: „Ако ослабимо будност, немири се могу појавити свуда. Социјалистичке земље треба да учврсте јединство, јер империјализам користи сваки неспоразум међу нама. Разлике у мишљењима могу да постоје... али то мора остати међу нама, а према империјалистима морамо наступати јединствено“.⁵⁷ Према томе, неутралисање западне претње међу афроазијским земљама постало је један од приоритета свих будућих кинеских ангажовања.

⁵⁴ Видети: *Zhou Enlai nianpu 1949–1976*, том 1, стр. 650–651.

⁵⁵ Видети: *Selected Works of Jawaharlal Nehru (Second Series)*, том 36 (New Delhi: Nehru Memorial Fund, 2005), стр. 583–638.

⁵⁶ ДАСМИП, ПА, 1957, ф-78, 44482, Телеграм југословенске амбасаде у Кини, 22. фебруар 1957.

⁵⁷ ДАСМИП, ПА, 1957, ф-53, 4332, Телеграм југословенске амбасаде у Кини, 6. јануар 1957.

Пошто је дошло до захлађења односа са Индијом услед извесних Нехруових ставова, у наредном периоду Кина је одлучила да концентрише своје напоре на Египат, сматрајући да је Насер био један од радикалнијих лидера афро-азијског света, а већ је био искусио све последице империјалистичке агресије током суецке кризе. Када је Египат намеравао да сазове нову азијско-афричку конференцију почетком 1956, Кина је била једна од првих земаља које су подржале овакав предлог, сматрајући да би нови међународни скуп оваквог типа несумњиво унапредио њен међународни положај. Међутим, индијско одбијање да подржи скуп оваквог формата, као и унутрашња криза у Египту одгодили су овај догађај на неодређено време, што је само изазвало нове несугласице у већ затегнутим односима Кине и Индије.⁵⁸ Ипак, уколико је конференција на нивоу шефова држава и влада афро-азијских земаља била немогућа, Кина и Совјетски Савез, који није могао присуствовати Бандунгу јер је био и европска земља, одлучили су да подрже египатску иницијативу и децембра 1957. организују у Каиру оснивачку конференцију Афро-азијске организације народне солидарности (ААОНС) која би деловала на невладином нивоу.⁵⁹

Ова конференција била је наставак пролагерске конференције у Делхију априла 1955, одржане уочи Бандунга, а која је требало да шири утицај Москве и Пекинга међу невладиним круговима у различитим земљама Азије и Африке. Међутим, организација основана у Каиру постала је чврст инструмент Насерове спољне политике у Африци и на Блиском истоку, израз подршке разним народноослободилачким покретима, али и средство ограничавања утицаја великих сила, нарочито комунистичких, међу земљама Азије и Африке.⁶⁰ У почетку, Кина је користила овај форум како би форсирала своју стару стратегију „тражити оно што нас спаја упркос разликама“ (qiu tong sun yi), промовишући свеобухватну сарадњу и размену, али и подстичући радикалне ставове неких чланова, нарочито из арапских и афричких земаља, који би били

⁵⁸ ДАСМИП, ПА, 1956, ф-72, 43014, Покушај организовања нове афро-азијске конференције, 29. фебруар 1956.

⁵⁹ NARA, RG 59, 670.901/2-1857, Телеграм америчке амбасаде у Египту, 18. фебруар 1957.

⁶⁰ Государственный архив Российской Федерации (даље ГАРФ), ф. 9540, оп. 1, д. 11, л. 11–24, Транскрипт састанка президијума Совјетског комитета солидарности са народима Азије и Африке, 24. април 1958.

у складу са кинеским наступом и пружали више простора за самостално деловање Пекинга.⁶¹ Ипак, већ је на почетку било јасно да ће читаву организацију чврсто контролисати египатска страна, ублажавајући тако неке од оштријих ставова, што је изазивало незадовољство кинеских учесника.⁶²

У Пекингу Нехруа више нису држали за искреног савезника у афро-азијским пословима, пошто су његову позицију сматрали дволичном, не само око питања кинеско-индијске границе или Тибета већ и око проблема сазивања нове афро-азијске конференције, којој се Индија оштро супротстављала. Поред тога, близак лични однос Нехруа и Тита, а донекле и Насера са обојицом, посматран је као штетан за кинеске интересе међу земљама у развоју. Када је почетком 1958. покренута нова идеолошка кампања против Југославије, многи високи кинески званичници сматрали су да, штитећи Тита, „Нехру настоји да зада ударац КП Индије“, док се „између Тита и Нехруа ствара заједнички фронт против комунизма“.⁶³ Кинеска страна је у Титовим иницијативама за сазивање конференције ванблоковских земаља, као и у његовим тесним везама са Нехруом, Насером, У Нуом, Сукарном, Сихануком и др. видела пут да се „подрије нова кинеска бандуншка конференција, паралелно борећи се против совјетског и кинеског утицаја међу овим земљама“. То је, исто тако, био и „покушај да се погоршају односи међу афро-азијским и социјалистичким земљама, нарочито сејући раздор међу нама (Кина) и афро-азијским земљама“.⁶⁴ Како је кинески министар спољних послова маршал Чен Ји једном приметио, највећи проблем у односима Југославије и ванблоковских земаља лежао је у чињеници да су те нације искрено веровале Југословенима и слушале њихове савете.⁶⁵

Лагерска критика „југословенског ревизионизма“ није придобила много присталица међу азијским и афричким земљама, сем

⁶¹ Видети: Charles Neuhauser, *Third World Politics: China and the Afro-Asian People's Solidarity Organization* (Cambridge: Harvard East Asian Monographs, 1970), str. 11–37.

⁶² ZWD, 109-00822-01, Лиу Нингји представља амбасадорима социјалистичких земаља ситуацију на конференцији ААОНС, 20. јануар 1958.

⁶³ РГАНИ, ф. 5, оп. 49, д. 131, л. 161, Разговор са начелником азијског одељења кинеског МИП-а, 7. јун 1958.

⁶⁴ ZWD, 109-00860-01, Циркуларни телеграм кинеског МИП-а свим амбасадама и конзулатима о политици односа према Југославији, 16. децембар 1958.

⁶⁵ РГАНИ, ф. 5, оп. 49, д. 131, л. 169–170, Разговор са министром Чен Јием, 9. јул 1958.

локалних комунистичких партија, пре свега јер је оваква кампања само показала да би било која земља, уколико није неговала „исправан“ идеолошки став, могла доћи под удар политичких и економских санкција Москве и Пекинга.⁶⁶ Када је Кина покушала да интензивира своје међународно ангажовање, заједно са идеолошком кампањом, а све пратећи отпочињање „Великог скока напред“ средином 1958, појавио се проблем кризе њеног кредититета међу водећим афро-азијским земљама. Током 1959. Кина је ушла у политички, а у случају Индије и оружани сукоб, са Њу Делхијем, Каиром и Џакартом око различитих политичких и економских проблема који су оптерећивали узајамне односе.

Суров третман кинеских трговаца у Индонезији, које је Сукарно видео као претњу индонежанској економској независности, довео је до кризе која је резултирала међусобним протеривањем дипломата и грађана обе земље, свађама међу руководством две стране, као и репатријацијом хиљада прекоморских Кинеза. Пекинг је покушао да поправи односе са Џакартом износећи више конструктивних предлога, али без много успеха, тако да су односи били на леду још наредне две године.⁶⁷ Што се тиче Насера, и Кина и Совјетски Савез су држали његову политику арапског национализма као изразито реакционарну, нарочито критикујући његове планове да сруши нову владу у Багдаду и придода Ирак свом пројекту Уједињене Арапске Републике, која је већ била створена супротно совјетском мишљењу. Исто тако, брутални прогон египатских и сиријских комуниста није могао да створи много симпатија за Насера у Москви и Пекингу. Водеће силе лагера биле су убеђене да је Тито стајао иза нових Насерових напада.⁶⁸ У случају, пак, Индије, побуна на Тибету и двосмислен став према граници који су заузеле обе земље, где је свака страна имала своје снажне историјске и правне разлоге, заједно са супротстављеним улогама које су имале у азијском суседству, али и међу афро-азијским земљама у целини, допринели су да дође до потпуног слома билатералних односа и отвореног непријатељства.⁶⁹ Оваква перспектива не само што је искрено плашила многе азијске, па и

⁶⁶ ДАСМИП, ПА, 1958, ф-132, 412344, Телеграм југословенске амбасаде у УАР, 24. мај 1958.

⁶⁷ ZWD, 105-00389-03, Забелешка о разговору између министра Чен Јиа и индонежанског амбасадора, 12. децембар 1959.

⁶⁸ РГАНИ, ф. 5, оп. 30, д. 302, л. 77–98, О ситуацији у УАР, 1959.

⁶⁹ АВПРФ, ф. 0100, оп. 53, п. 463, д. 78, л. 31–53, Кинеско-индијски односи 1959. г.

афричке земље, већ је потом отворила нови идеолошки конфликт између Пекинга и Москве, где је Хрушчов настојао да очува нормалне односе са Индијом и Индонезијом, без обзира на њихов сукоб са Кином, а што је све наилазило на оштре осуде Пекинга који је био формални совјетски савезник.⁷⁰

Међутим, пошто је 1960. Маова економска политика доживела жестоки слом избијањем велике глади по унутрашњости земље, Кина је заузела помирљивији курс којим би исправила свој имиџ међу афро-азијским земљама, сада централним савезницима у политици „уједињеног антиимперијалистичког фронта“, те је одлучено да се предузму неопходни кораци и побољшају односи са неким од блиских суседа (Непал, Бурма и Камбоџа). Пошто је гранични сукоб са Индијом представљао тачку раздора у азијској политици, одлучено је да априла 1960. Џоу Енлај лично отпутује у Њу Делхи и да, кроз директне преговоре са Нехруом, пронађе заједнички прихватљиво решење. Без обзира на то да ли је ово био само дипломатски потез да се умире азијски суседи или искрени покушај обе стране да се нађе решење, ово више није био период хармоничних односа два азијска џина, већ *post-festum* крвавих граничних окршаја. Џоу Енлајев конструктивни предлог да дође до прећутне и формалне размене спорних територија, које обе земље већ ионако директно контролишу, није уродио плодом и наишао је на отпор индијске стране.⁷¹ Када је дошло до избијања правоог пограничног рата између Кине и Индије октобра и новембра 1962, тај сукоб имао је специфичан утицај на афро-азијску заједницу, чији су многи чланови исказали своје резерве према кинеском начину решавања кризе, без обзира на ранији негативан став у односу на индијску индиферентност према ванблоковским земљама. Ово је постало још очигледније током конференције у Колумбу, где је пет ванблоковских земаља покушало да посредује у овом пограничном конфликту, заузевши став по коме се одбија свако решавање силом одређених проблема међу афро-азијским земљама.⁷²

⁷⁰ ZWD, 105-01001-02, Хрушчовљева посета Индији, 18. фебруар 1960.

⁷¹ Видети: Wang Hongwei, *Ximalaya shan qingjie: Zhong Yin guanxi yanjiu* (Beijing: Zhongguo Zang xue chubanshe, 1998), str. 182-194.

⁷² Видети: G. H. Jansen, *Afro-Asia and Nonalignment* (London: Faber and Faber, 1966), str. 330-351.

Отпочињањем кинеско-индијског пограничног сукоба, као и избијањем идеолошког конфликта са Совјетским Савезом, Кина је предузела радикални заокрет улево у својој спољнополитичкој оријентацији. Овакав радикални заокрет подразумевао је да смањивање тензија у међународним односима није постојало, док је политика пролетерског интернационализма била преча од свих појединачних државних интереса. Кинеска страна је заузела став да борба против империјализма, контрареволуције и ревизионизма представља саставни део једног јединственог фронта у борби против свих реакционарних снага у свету.⁷³ Како се однос са Москвом све више погоршавао, Кина је све активније ширила пропаганду како су модерни ревизионисти, Совјетски Савез и Југославија, тупили оштрицу антиимперијалистичке борбе међу афро-азијским народима. У исто време, Пекинг је знатно увећао своју економску и техничку помоћ земљама у развоју, без обзира на велику оскудицу у самој Кини, настојећи тако да се активно такмичи са совјетским и западним блоком.⁷⁴

Управо у оваквим околностима, пошто су могућности за деловање у Азији биле знатно ограничене, Африка постаје кључни играч у новој кинеској спољнополитичкој стратегији, добивши улогу прве линије фронта у антиимперијалистичкој борби, док је кинески револуционарни модел уживао знатну популарност у водећим земљама „Црног континента“ (Гана, Гвинеја, Мали, Танганика) пошто је указивао на модернизаторске успехе „обојених“ народа.⁷⁵ Нова кинеска политичка офанзива захватила је и ААОНС, где је током прве половине 60-их година долазило до жестоких идеолошких полемика између совјетских и кинеских представника, а дискусијом је доминирала тема одбацивања мирољубиве коегзистенције у односима са империјалистичким земљама и „ослањања на сопствене снаге“, што је све врло ватрено заговарао Пекинг.⁷⁶ У овој последњој фази, односи са земљама Азије и Африке, па донекле и Латинске Америке, постали су несумњиви приоритет ки-

⁷³ Видети: Niu Jun, „1962: the Eve of the Left Turn in China’s Foreign policy“, *CWIHP Working Paper*, no. 48 (2005).

⁷⁴ Видети: Shen Zihua (ed.), *Zhong Su guanxi shigang 1917–1991* (Beijing: Shehui kexue wenxian chubanshe, 2011), str. 366–370.

⁷⁵ Видети: Bruce D. Larkin, *China and Africa, 1949–1970* (Berkeley: University of California Press, 1971), str. 38–88.

⁷⁶ ГАРФ, ф. 9540, оп. 1, д. 80, л. 2–12, Транскрипт састанка президијума Совјетског комитета солидарности са народима Азије и Африке, 22. фебруар 1962.

неске спољне политике, како је то јасно прокламовао Мао Цедунг у својој „теорији две средишње зоне“. По Маоу, у свету су постојале две средишње зоне: једна, коју су чиниле земље Азије, Африке и Латинске Америке, зона којој је припадала и Кина, док су другу зону чиниле капиталистичке и социјалистичке земље Европе, али и Канада и Јапан, које су трпеле америчку и совјетску хегемонију и хтеле су да их се ослободе. Све ове земље биле су природни кинески савезници у борби против доминације суперсила.⁷⁷

Пошто се од тог тренутка Пекинг нашао у отвореном сукобу са САД-ом, Индијом, СССР-ом и његовим сателитима, али и Југославијом, Кина се определила, подржана од Индонезије, која је исто тако била изолована због сопственог сукоба са Малезијом, да усмери све своје напоре на сазивање нове афро-азијске конференције којом би заокружила свој утицај у Трећем свету и придобила на своју страну бројне земље афро-азијске заједнице. Кинеско руководство је, вероватно, рачунало да би се могао постићи сличан успех као и у Бандунгу 1955. а свет у развоју би тада чврсто стао иза Пекинга. Већ почетком 1961. Индонезија је, подржана од Кине након сусрета Маоа и Сукарна, предложила одржавање нове афро-азијске конференције, али су их предухитрили Тито и Насер са њиховом иницијативом сазивања конференције ванблоковских земаља.⁷⁸ Ипак, Сукарно је и даље уживао пуну подршку Пекинга да присуствује састанку ванблоковских земаља у Београду, али и да настави са напорима да се коначно организује и један афро-азијски скуп, пошто Кина, као несумњиво блоковска земља, није могла да учествује на састанцима попут београдског.⁷⁹

Како је Сукарно био принуђен да одигра секундарну улогу у Београду, насупрот Титу, Нехруу или Насеру, крајем те године и он је одлучио да усмери све снаге да Индонезија поново буде домаћин конференције типа бандуншке, док му је јединствени савезник у том подухвату постала Кина.⁸⁰ Због тога је већ средином октобра 1961. Чен Ји предложио да се у Бандунгу поново одржи сличан скуп, или негде другде али никако у Њу Делхију или Каиру,

⁷⁷ Видети: *Mao Zedong waijiao wenxuan*, str. 506–509.

⁷⁸ Видети: Jovan Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1962*, Beograd, 2009, str. 236–239, 250–253.

⁷⁹ ZWD, 105-01767-08, Одговор Индонезији о кинеском ставу поводом конференције несврстаних земаља, 27. јул 1961.

⁸⁰ АЈ, 837, КРР, I-5-b/40-4, Забелешка о разговору амбасадора Стана Павлича и индонезанског амбасадора у Француској Тамзила, 25. новембар 1962.

док би Југославија и Совјетски Савез, као европске земље, били искључени из било каквог афро-азијског формата и целокупан скуп би се одржавао у стриктним географским границама.⁸¹ Географски принцип организовања Трећег света требало је да однесе превагу над универсализмом ванблоковског карактера који су заговарали Југославија, Индија и, донекле, Египат. Управо је сазивање афро-азијског скупа постало централни сегмент нове кинеске стратегије сукоба са обема суперсилама унутар „средишње зоне“, а у циљу организовања „уједињеног антиимперијалистичког фронта“ међу новоослобођеним земљама.⁸²

Џоу Енлај је почео поново да игра централну улогу у свим овим подухватима. Мобилисање међународне подршке кинеским и индонежанским напорима да организују овакав скуп претворило се у последњу фазу историје неуспеха тзв. афро-азијског покрета. Џоу је средином децембра 1963. предузео чувено тромесечно путовање у десет земаља Африке (УАР, Алжир, Мароко, Тунис, Гана, Гвинеја, Судан, Етиопија, Сомалија), три земље Азије (Пакистан, Цејлон, Бурма), уз кратко заустављање у Албанији. И овог пута је Џоу искористио своју дипломатску вештину и шарм и поново је деловао у „духу Бандунга“, настојећи да даље промовише позитивну слику Кине, прошири постојеће политичке и економске везе, оствари нове дипломатске односе (Тунис, Етиопија), понуди безрезервну кинеску економску помоћ земљама у развоју и мобилише Африку на међународној арени. Ово чувено путовање, макар по спољним утисцима, лишено идеолошких предрасуда и оптерећења, представљало је велики успех за самог кинеског премијера и његову политику, иако је стварни контекст кинеског надметања са осталим светским играчима био итекако присутан. По повратку, Џоу је био убеђен да је Африка континент који највише може да пружи антиимперијалистичкој и антиколонијалној борби коју је Кина предводила.⁸³

Међутим, постојао је веома јак утисак да је један од основних разлога овог путовања била и намера да се подржи кинеско-индонежанска иницијатива организовања нове афро-азијске кон-

⁸¹ ZWD, 108-00270-04, Разговор између министра Чен Јиа и индонежанског амбасадора о афро-азијској конференцији, 15. октобар 1961.

⁸² Видети: David Kimche, *The Afro-Asian Movement: Ideology and Foreign Policy of the Third World* (Jerusalem: Israel Universities Press, 1973), str. 174–193.

⁸³ Видети: Yang Mingwei, *Zouchu kunjing: Zhou Enlai zai 1960-1965* (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1999), str. 259–312.

ференције, како би се тако предухитрио југословенско-индијски предлог да се под хитно сазове нова конференција несврстаних земаља (Гана је радо прихватила кинески предлог, али су арапске земље биле уздржане).⁸⁴ Пошто је тада Југославија имала изузетно блиске политичке и економске односе са већином афричких земаља, кинеска делегација се није усудила да отворено критикује Тита, сем током кратке посете Албанији, али је југословенско присуство увек негде лебдело у ваздуху током различитих дискусија.⁸⁵ Слично је било и са динамичним совјетским утицајем.⁸⁶ Кинески премијер је био свестан да би свака стратегија форсирања подела међу ванблоковским земљама или подстицања на конфликт са суперсилама била јако опасна, нарочито зато што нису све нације међу њима имале подједнако добре односе са Кином или Индонезијом. Туниски председник Бургиба упозорио је Џоу Енлаја на све лоше стране таквог једног приступа афричким земљама: „Долазите у Африку као непријатељи капиталистичких земаља Запада, социјалиста, неутралаца и несврстаних, Индије, Тита, Хрушчова, свих. Рећи ћу вам, нисте изабрали лаку политику. Не очекујте да много постигнете у Африци. Други вам неће искрено рећи, али ја хоћу, нећете далеко догурати на овом континенту.”⁸⁷ Због тога је кинеска страна одлучила да питање друге афро-азијске конференције препусти Алжиру, као земљи организатору и главном спонзору, док би се Кина повукла у позадину. Овакав потез успео је касније да придобије подршку земаља као што су УАР, Мали и Гвинеја.⁸⁸

У суштини, оваква иницијатива покренула је жестоко надметање између одређених ванблоковских земаља око првенства организовања конференције београдског или бандуншког типа, при чему су многи од афричких и азијских лидера били спремни да подједнако стану иза обе конференције, не желећи да даље продубљују регионалне или политичке поделе.⁸⁹ Ипак, пошто се

⁸⁴ АВПРФ, ф. 100, оп. 51, п. 218, д. 29, л. 131–139, Резултати Џоу Енлајеве посете афричким земљама, 22. март 1964.

⁸⁵ АЈ, 837, КПР, Кина, I-5-b, Посета Чу Ен Лаја Африци, 1. март 1964.

⁸⁶ Видети: С. В. Мазов, *Политика СССР в Западной Африке 1956–1964* (Москва: Наука, 2008), стр. 261–285.

⁸⁷ Видети: Gopal Chaudhuri, *China and Nonalignment* (New Delhi: ABC Publishing House, 1986), str. 43.

⁸⁸ ZWD, 107-00932-04, Подршка да се организује друга афро-азијска конференција у Алжиру, април–октобар 1964.

⁸⁹ NARA, RG 59, 1964-1966, POL 8, кутија 1829, Циркуларни телеграм Стејт департамента, 30. јул 1964.

у међународним односима појавила тенденција попуштања напетости, где су ванблоковске земље, својом политиком мирољубиве коегзистенције, могле да подрже овакве напоре суперсила, ентузијазам за југословенску иницијативу, нарочито код Египта и Индије, а и неких других земаља, био је знатно већи, пошто се знало да би на конференцији бандуншког типа дошло до изражаја много контроверзних билатералних питања, док би се конференција несврстаних, са друге стране, бавила универзалнијим питањима.⁹⁰

Услед оваквих отворених размимоилажења, организатори Друге конференције несврстаних земаља у Каиру октобра 1964. морали су прилагодити свој наступ повећаним захтевима, пре свега афричких земаља, да се дискутује о проблемима деколонизације, политичке и економске независности земаља у развоју, свакако не испуштајући општа питања стратегије несврставања. Ипак, иницијатори будуће афро-азијске конференције одлучили су да ставе акценат на проблеме борбе против империјализма и колонијализма, чиме су упутили нови политички изазов својим противницима. Сматрало се да би овакви слогани промовисали чврсто јединство међу нацијама учесницама.⁹¹ Пад Хрушчова и долазак новог совјетског руководства на челу са Брежњевом веома су забринули бројне ванблоковске земље да би могло доћи до промене у совјетској политици према Трећем свету или до помирења Москве и Пекинга, где би они постали предмет деобе интересних сфера (такав страх је био присутан и у Југославији).⁹² Стога је маршал Чен Ји пружио чврсте гаранције да неће бити промена у кинеској политици према Москви, као и да се Кина слаже са алжирским предлогом да се конференција помери за 29. јун 1965. године.⁹³

Иако је Конференција несврстаних била иза њих, кинеску страну је јако бринула иницијатива неких земаља (Индија, Египат, Гана, Танзанија), које је подржавао низ мањих учесника, али и сам организатор Алжир, да се упути званичан позив совјетској делегацији да учествује у раду афро-азијске конференције. Овакав

⁹⁰ Видети: G. H. Jansen, *Afro-Asia and Nonalignment*, стр. 363–382.

⁹¹ ZWD, 203-00588-04, Забелешка о разговору између Чен Јиа и Бен Беле, 3. новембар 1964.

⁹² Видети: Никита Хрушчев 1964: *стенограммы пленума ЦК КПСС и другие документы* (Москва: Материк, 2007), стр. 357–362.

⁹³ ZWD, 107-00932-02, Посета специјалног алжирског представника Кини, децембар 1964.

предлог дошао је у време оштрих подела између Кине и Совјетског Савеза око питања војне помоћи Северном Вијетнаму, што је утицало и на одлучно кинеско одбијање оваквог захтева.⁹⁴ Поред тога, Алжир је одлучио и да упути позив генералном секретару УН-а У Танту да присуствује раду конференције, али је и ово наишло на жестоко противљење Пекинга, пошто је и УН држан за експонента политике обеју суперсила.⁹⁵ Не треба заборавити да су у то време Кина и Индонезија, која је управо била напустила УН због пријема Малезије, озбиљно размишљале да успоставе алтернативну међународну организацију.⁹⁶

Како би ближе разјаснио кинеске ставове по оба ова питања, исказао пуну подршку напорима Алжира и других земаља у организовању предстојеће конференције, али и да би се супротставио било каквом мешетарењу Совјетског Савеза, Индије или Југославије, Џоу Енлај је у марту и априлу посетио неколико земаља (Бурма, Пакистан), а међу њима Алжир и УАР, и оштро је упозорио да совјетски представници никако не могу учествовати, пошто би се тако совјетско-кинески раскол пренео на читаву конференцију.⁹⁷ Сличну поруку је пренео и Чен Ји у Авганистану и Непалу, пошто нико није желео да види у Алжиру питања која су подстицала поделе. Индонезија је и даље чврсто стајала иза организације нове конференције, одлучно се противећи учешћу Совјетског Савеза и Малезије, тако да је Пекинг, током посете вице-премијера Субандрија, добио чврсте гаранције да ће Џакарта пружити пуну подршку свим кинеским иницијативама.⁹⁸ Упркос свему, изгледало је да ће се нова афро-азијска конференција не сметано одржати крајем јуна.

Међутим, планови за организацију конференције су изненада измењени када је 19. јуна дошло до војног удара у Алжиру. Бен Бела је тада био оборен и власт је преузео Револуционарни

⁹⁴ РГАНИ, ф. 5, оп. 30, д. 480, л. 122–126, Питање позива СССР-у да учествује на афро-азијској конференцији.

⁹⁵ ZWD, 107-00636-02, Кина се противи позиву У Танту и другим посматрачима да присуствују другој афро-азијској конференцији, 23. фебруар 1965.

⁹⁶ ZWD, 105-01318-05, Посета индонежанске делегације предвођене вице-премијером Субандријом, 2. фебруар 1965.

⁹⁷ ZWD, 203-00651-02, Забелешка о разговору Џоу Енлај – Бен Бела, 31. март 1965; 203-00652-02, Забелешка о разговору Џоу Енлај – Насер, 1. април 1965.

⁹⁸ ZWD, 204-01395-01, Посета индонежанског вице-премијера Субандрија Кини, 25. мај 1965.

савет предвођен Бумедијеном и министром иностраних послова Бутефликом. Иако су организатори пуча пружили уверавања да неће доћи до одлагања конференције, многи нису више били тако уверени у то.⁹⁹ Џоу Енлај је био више него свестан да би даље одлагање овог скупа означило и крај свих вишегодишњих напора Пекинга да удахне нови живот афро-азијском покрету. Управо у време удара, Џоу се, сплетом срећних околности, налазио у Каиру, где је већ неколико дана водио интензивне разговоре са Насером. Оба лидера су одмах изразила забринутост за будуће догађаје, па су под хитно примили министра Бутефлику који је носио чврсте гаранције нових власти у Алжиру да неће доћи до већих промена. После ових разговора, услед још увек нејасног развоја ситуације, Џоу, Насер и Бутефлика су се једногласно сложили да се од осталих учесника затражи одлагање конференције, по могућности на јесен.¹⁰⁰ Већина афричких и арапских земаља се првобитно сложила са одлагањем од два дана, али су онда сви учесници прихватили да се конференција одржи тек почетком новембра.¹⁰¹ Предстојеће месеце до саме конференције кинеска дипломатија је покушала да искористи за даљу мобилизацију афро-азијског јавног мњења око подршке ослободилачкој борби у Вијетнаму, што су нарочито наглашавали Џоу Енлај и Чен Ји у сусретима са алжирским руководиоцима у Пекингу и Алжиру током августа и септембра.¹⁰² Ово је требало да постане нова агенда афро-азијске конференције.

Ипак, овом скупу никако није било суђено да се одржи. Након свргавања Бен Беле, 30. септембра десио се још један војни удар, овог пута против Сукарна, који је довео не само до постепеног одласка са власти другог у низу кинеског савезника већ је резултовао правим масакром чланова КП Индонезије, једне од партија најближих Пекингу.¹⁰³ Потпуно изненађено дешавањима у Џакарти, кинеско руководство је предложило да се афро-азијска

⁹⁹ ДАСМИП, ПА, 1965, ф-2, 423265, Телеграм југословенске амбасе у Алжиру, 21. јун 1965.

¹⁰⁰ ZWD, 107-01081-09, Разговор Џоу Енлаја и Насера о пучу у Алжиру и афро-азијској конференцији, 23. јун 1965.

¹⁰¹ NARA, RG 59, 1964-1966, POL 8, кутија 1826, Циркуларни телеграм Стејт департамента, 2. јул 1965.

¹⁰² ZWD, 107-00937-01, Извештај о посети алжирског министра Битата Кини, август–септембар 1965.

¹⁰³ РГАНИ, ф. 5, оп. 30, д. 480, л. 135–141, О политичкој ситуацији у Индонезији после догађаја 30. септембра, 10. октобар 1965.

конференција, услед новог развоја ситуације, одложи на неодређено време, пошто је под тренутним околностима било немогуће да се на задовољавајући начин организује овакав међународни скуп.¹⁰⁴ Иако су многи од учесника првобитно били врло невољни да се сагласе са кинеским предлогом, ускоро је донета заједничка одлука да се конференција одложи на неодређено време, те се она никада није ни одиграла. Сви интензивни напори последњих месеци неочекивано су се претворили у „лабудову песму“ афро-азијског покрета.¹⁰⁵

Овим догађајима се једна од најинтензивнијих фаза кинеских односа са земљама Азије и Африке окончао неуспехом, док су сви напори да се изграде мостови сарадње афро-азијског света са Пекингом остали у сенци конфликта који су се низали један за другим. У суштини, кинеска политика формирања афро-азијског покрета омогућила је да та млада организација постане само једна фуснота у историји Трећег света, покрет који никада није ни био, неуспели експеримент Пекинга и његових најближих савезника, који је неминовно морао уступити место нешто виталнијем покрету несврстаних земаља. Овај други покрет, уз сва своја ограничења и мањкавости, никада није био јасно идеолошки обојен, водили су га неки универзалнији принципи правде и праведности у међународним односима, мање је био под утицајем великих сила и настојао је да држи подједнаку дистанцу од оба блока. Иако се прва деценија кинеских односа са Афро-Азијом завршила неуспехом и повлачењем у себе током година Културне револуције, ипак, извукавши поуку из овог негативног искуства, Пекинг је почетком 70-их година изнова повео политику окупљања и уједињавања земаља у развоју око програма који су сви могли прихватити, без обзира на идеолошке разлике – мир, сарадња, развој, праведност. Таква прагматична политика је доживела много више успеха од оне овенчане револуционарним и антиимперијалистичким духом.

¹⁰⁴ ZWD, 107-00934-01, О одлагању афро-азијске конференције, 10. октобар 1965.

¹⁰⁵ Видети: Ceng Tao, „Di er ci Ya Fei huiyi wei he meiyou kaicheng“, *Zhongguo waiji-aoguan zai Feizhou*, Li Tongcheng, Li Boxiong (eds), (Shanghai: Shanghai renmin chubanshe, 2005), str. 4–19.

Summary

Jovan Čavoški, M. A.

The emergence of a global strategy: PR China and Afro-Asia (1954–1965)

| **Key words:** *PR China, Asia, Africa, diplomacy, Cold War*

By using newly declassified documents from the most relevant world archives, particularly the Chinese ones, as well as relevant international literature, this article deals with the history of China's relations with different Asian and African countries and their regional organizations during the first two decades of the Cold War. In essence, this is a general treatment of the emergence, development, and failure of Beijing's Third World entanglements, particularly focusing on the issue of the rise and fall of the so-called Afro-Asian Movement that developed between the 1955 Bandung Conference and the unsuccessful conference in Algeria a decade later. The ideological and political background of Chinese domestic issues, as well as Mao Zedong's world perceptions, are also meticulously analyzed as the overall setting against which China's Afro-Asian policy evolved. Without the proper understanding of China's major role in Third World issues, one cannot fully grasp the importance of certain developments among Asian and African nations during the Cold War period.